

IMPLICAȚII SOCIALE ALE CĂLUȘULUI

IONUȚ SEMUC (București)

Obiceiul *Călușului* a fost de-a lungul timpului amplu analizat și discutat. Trăsăturile sale definitorii: dans ritual complex cu valențe legate de fertilitate și vindecare, dramă rituală, *Männerbund* etc. au fost reliefate în mod constant. Adeseori, în studiul acestui obicei s-a ținut seama mai mult de forma lui exterioară, decât de sensul lui, de rostul pe care îl are în viața colectivității, de funcție. Nu se poate neglija nici viața reală a obiceiului, studierea lui în ansamblul vieții sociale. Sistematic, cercetătorii au trecut cu vederea însă faptul că obiceiul *Călușului* este performat de un grup de oameni, care la rândul lor făceau parte dintr-o comunitate mai vastă, și își exprimau în acest mod credințe izvorâte din anumite necesități cotidiene.

Orice examinare științifică ce își propune să stabilească principiile de bază care guvernează ceata, trebuie realizată în cadrul vieții reale a comunității care a generat-o. Scopul acestui studiu este surprinderea semnificațiilor și funcționalității cetei *Călușului*, în primul rând la nivel social, în cadrul său natural, satul românesc tradițional. Analiza momentelor esențiale, a succesiunii logice a secvențelor, gesturilor și actelor rituale nu va stânjeni imaginea sincretică asupra fenomenului prezentat.

Încă din Evul Mediu, *Călușul* a uimit prin măiestria dansului și frumusețea costumației, fiind recunoscut ca emblemă și notă distinctivă a românilor¹. În secolele trecute, el a fost atestat în toate spațiile locuite de români. Deși regăsit pretutindeni în teritoriile amintite, geografia acestui obicei arată varietate de la o regiune la alta și de la un secol la altul. Fiecare echipă a căutat să aducă o noutate în joc și, dacă se putea, chiar în ansamblul spectacolului². În desfășurarea obiceiului, în fiecare nou context temporal puteau interveni schimbări, puteau apărea variante doar în limitele îngăduite de desfășurarea tradițională a obiceiului și de acceptarea colectivă. De la început, trebuie precizat că în analiza ce urmează am avut în vedere, cu deosebire, *Călușul* desfășurat la Rusalii în câmpia olteană și munteană, ocolit încă de fenomenul deritualizării și care cuprinde elementele cele mai arhaice³.

Membrii cetei care însoțește divinitatea *Căluș*⁴ poartă numele de *Călușari*. În diferite regiuni, în trecut, ei se mai numeau și *căluțeni* sau *căluțiani* (Cantemir⁵ – Moldova, Liuba⁶ – Banat), *călușeri* (Pamfile⁷ – Transilvania), *călăuză* “*Kolaus*” sau *boricean* “*Boritschan*” (Sulzer⁸ – Transilvania).

Conducătorul cetei, *vătaful* (voivod⁹ sau stareț¹⁰), este cel care conduce și supraveghează întreaga ceremonie. Era recunoscut ca fiind cel mai bun jucător “*jucătorul cel mai iute de picior era ales vătaf*”¹¹. Odată ales, *vătaful* devenea un personaj sacru, respectat și temut, considerându-se că are o “*putere magică asupra Călușarilor*”¹². Acesta trebuie să fie un bărbat cu calități și virtuți morale și de caracter deosebite, familiarizat cu toate *Tainele Călușului*, cunoscător al descânteecelor, farmecelor și vrăjilor pe care nu are voie să le dezvăluie, decât viitorului vătaf. Transmiterea poziției se moștenește de la vătaf la vătaf¹³. Astfel, în *Socolul de Câmpie*, noul vătaf este instituit de cel precedent “*care pe patul de moarte l-a condus în secretele șefiei*”¹⁴. Respectul și autoritatea indiscutabilă a vătafului se prelungește, în forme diferite, în comunitate și după ultima secvență ceremonială, *Spartul Călușului*¹⁵.

Celălalt personaj de primă importanță în ceată este *Mutul Călușului* (numit și *primicer*¹⁶, *bloj*¹⁷ sau *zbicer*¹⁸), substitutul divinității cabaline. În unele regiuni este considerat adevărata “*căpetenie a Călușului*” (Humele, jud. Argeș)¹⁹. Bărbatul care joacă acest rol nu este ales, ci se impune prin calități excepționale de dansator, artist, acrobat. În timpul jocului îi este interzis să vorbească. Nerespectarea acestei interdicții se pedepsește aspru, în trecut, uneori, se ajungea chiar la omorârea de către cei din ceată a persoanei care juca acest rol (Lcordeni – Argeș²⁰, Muscel²¹). Autoritatea *Mutului* care provine din sacralitatea sa ridicată se manifestă la nivelul cetei și al obștei sătești pe parcursul întregului an, însă cu deosebire în perioada Rusaliilor²².

Ajutorul de vătaf, numit și “*primul Călușar*”²³ trebuie să fie un dansator neîntrecut “*care-l putea înlocui*”

pe vâtaf”²³. În anumite zone, el este cel care conduce dansul, în timp ce vâtaful doar supraveghează jocul. Uneori poate fi încă un conducător de joc la celălalt capăt al șirului de dansatori²⁴.

Stegarul este un alt personaj individualizat. El nu joacă, obligația sa fiind de a avea o grijă deosebită de Steag. Nu-l scapă o clipă din mână, nu-l lasă să cadă și nici nu-l apleacă. Poate fi un călușar sau poate fi un bărbat din sat. Când stegarul nu este călușar, nu poartă costumul distinctiv al grupului și nu este considerat membru al cetei²⁵.

Grupului de Călușari li se alătură muzicanții. Aceștia nu fac parte din ceată, nu participă la *Tainele Călușului*, însă sunt o componentă esențială a Călușarilor, în special în momentele consacrate ritualului de vindecare. În trecut, “în timpul colindului ei (călușarii) umblau întovărășiți de un lăutar cu cobzarul lui, care le cânta dansurile Călușului: Hora, Floricica, Călușul”²⁶. De-a lungul timpului, muzicanții au început să acompanieze aceste dansuri la vioară, cobză, acordeon, tobă sau țambal.

În ansamblul manifestărilor tradiționale românești, Călușul cuprinde elemente specifice cu conotații distincte, fapt care-i conferă o poziție unică. Scenariul ritual cuprinde trei secvențe semnificative, în care relațiile dintre interpreți (călușari) și colectivitate diferă. Astfel, secvența de început, *Ridicarea Steagului – Jurământul* și cea finală *Spargerea Călușului* se desfășoară în cadrul restrâns al cetei. Aceste părți ale ritualului sunt înconjurate de mister, sătenilor fiindu-le interzisă participarea, de teamă că ar atrage spiritele malefice. Secvența mediană, *Jocul Călușului* a avut și are drept cadru de manifestare satul, “scena” pe care ceata evoluează și intră în relație cu colectivitatea.

Încă înainte de prima secvență ceremonială, are loc alegerea celor care vor urma să facă parte din ceată. De regulă, în ceată rămân cei care au jucat în anul precedent. În vederea selecției unor noi membri în ceata masculină a călușarilor abilitatea ca dansatori a celor care doresc să intre în alcătuirea cetei este un criteriu decisiv. Expri-marea mesajului ritual în principal prin dans presupune din partea jucătorului rezistență fizică deosebită și virtuozitate. De aceea, vâtaful îi alege cu o grijă deosebită pe cei care urmează să facă parte din ceată. Recrutarea unor noi călușari se face, de obicei, în cursul anului când la hora obișnuită se mai joacă și hora “din căluș” sau “sărba călușarilor”, considerate și atunci “jocuri bărbățești”²⁷.

Vâtaful face cu ei exerciții îndelungate și se oprește cu alegerea sa numai la aceia dintre jucători care dovedesc calități excepționale. Măiestria necesară pentru a executa dansurile este ilustrată de remarcă lui Sulzer în 1782: “*Dansurile se compun din mai mult de 50 de mișcări... pentru a avea o idee cât de dificile sunt unele dintre acestea, este suficient să spun că dansatorii le învață pe unele stând într-un butoi, astfel încât să nu facă mișcările de rotație prea largi. Se pretinde că instructorul (vâtaful) posedă dibăcia de a recunoaște doar din mișcarea trupului, ce apare de la mijloc în sus din butoi și fără să vadă picioarele învățacelui, dacă acesta face pașii bine sau rău*”²⁸. Pregătirea presupune și o disciplină similară cu instrucția militară: “*dacă făceam o greșeală, eram loviți cu bâta vâtafului*”²⁹. De remarcat că în obiceiul Călușului statutul social, de flăcău sau om căsătorit, nu constituie un criteriu de departajare³⁰.

În trecut, în unele părți ale Transilvaniei, pentru ca cineva să devină membru al cetei trebuia să achite vâtafului și o sumă de bani, “o arună în valoare de un florin”³¹, denumită în regiunea dunăreană “*refenea*”³².

Dacă privim însă admiterea în grupul restrâns al Călușarilor prin prisma secvențelor ceremoniale care consfințesc acest fapt, *Ridicarea Steagului și Jurământul*, sesizăm că este în primul rând vorba de o inițiere a noilor membri³³. Însă, Călușarii trec prin aceste faze ale inițierii în grade diferite. Cu excepția Vâtafului și a Mutului, ei nu cunosc toate secretele. De aceea ei nu pot fi considerați inițiați în sens clasic. În plus, așa cum arăta M. Douglas, inițiații sunt imuni la primejdie; călușarii nu sunt, prin faptul că și ei pot fi posedați³⁴. Înainte de ceremonie participanții sunt profani. Ei trebuie să-și schimbe starea. Ca oameni, ei nu pot deveni duhuri, dar ei pot deveni și devin, în fapt, supraoameni³⁵. Profanul este pregătit pentru actul sacru, rupt de viața comună și introdus pas cu pas în lumea sacră a zeilor. Acest aspect este reliefat și de vâtaful din satul Greci, jud. Dolj: “*Nu există alt joc asemeni Călușului, în afară de cel al Șoimanelor. Mulți ar vrea să joace acest joc, dar ei nu pot să-l învețe și asta pentru că jocul este legat de Șoimanc*”³⁶.

Ridicarea Steagului, Jurământul, ca și *Spargerea Călușului* au loc obligatoriu în zone liminale de spațiu și timp. Pe când ziua se transformă în noapte, Călușarii merg la o măgură de la marginea satului sau la marginea unui râu, spații unde vor întâlni puterea supranaturală și ei înșiși se vor transforma în supraoameni. Drumurile în zone de frontieră îi separă pe Călușari de ceilalți oameni,

fi definesc ca grup ezoteric. Ca atare, toate actele rituale ce servesc pentru a-i distinge pe Călușari de oamenii de rând se desfășoară în spații neobișnuite. T. Frâncu și G. Candrea arată că la moși vătaful pleca cu călușarii pentru a depune jurământul "*peste nouă hotare*". El lua apă din "*nouă izvoare*" și, oprindu-se la răscruți, îl lega pe fiecare sub genunchi cu două curele de clopoței. De asemenea, îi lega peste brațe, mai sus de coate, cu panglici. Călușarii formau apoi un cerc, se rugau *Irodesii*, patroana lor, să-i ajute în timpul jocului, vătaful îi stropea cu apă luată din nouă izvoare, ciocneau apoi de trei ori bețele și porneau întâi spre apus, apoi spre răsărit³⁷.

Printr-un contact repetat cu un simbol al puterii supranaturale, *Steagul Călușului*, Călușarii sunt introduși treptat în lumea supranaturală. Ei consideră că dacă steagul, înălțat în public (semn al puterii falice), cade, își pierd puterile și vor fi supuși dominării de către ieie. După descrierea lui R. Wolfram se poate sesiza că steagul nu este un simplu însemn, ci un însemn ritual care reprezintă ritualitatea întregii cete, căreia îi conferă puterea de a acționa ritual asupra reprezentărilor mitologice³⁸.

Cel care era acceptat în ceată, depunea Jurământul și avea obligația de a nu se retrage un număr determinat de ani (3, 5, 7 sau 9 ani)³⁹. "*Fiecare Călușar trebuia să joace trei ani la rând, apoi se putea retrage. Juca trei ani la rând pentru că era socotit necurat ca să-și ispășească primul joc*" după o informație din Sutești, jud. Vâlcea⁴⁰. Călușarul care se abătea de la această îndatorire urma să fie, după cum ne informează Cantemir, "*căznit de dureri rele și de ieie*"⁴¹. Tradiția impune ca numărul călușarilor să fie impar, însă acesta poate varia de la zonă la zonă și, uneori de la ceată la ceată (5, 7, 9, 11, 13 și, foarte rar 8, 10, 12)⁴². Ca o excepție, în Dolj și Gorj apar în ceată și femei, numite *Crăițe*, care joacă în formații de câte trei, o crăiță între doi călușari, dar acestea nu au acces la *Tainele Călușului* și nici nu sunt doborâte în timpul jocului⁴³. Acestea dansează un singur dans numit "*Crăițele*" care este mult mai lent și mai ușor decât dansul obișnuit al Călușarilor. Ele nu participau direct la ritualul vindecării, dar trebuiau să fie prezente pentru ca acesta să fie eficace⁴⁴.

În perioada desfășurării obiceiului, Călușarii viețuiau laolaltă, izolați și sub stricta supraveghere a vătafului. Ei nu mai sunt priviți ca indivizi distincți, așa cum sunt în viața cotidiană, statutul lor supranatural egalizându-i⁴⁵. Legăturile dintre ei presupun o stare de

frăție "*s-au legat frați jurați*"⁴⁶. Cu excepția vătafului și a mutului care acționează individual, călușarii sunt cel puțin câte doi, împreună zi și noapte⁴⁷. Dacă această prescripție rituală ar fi încălcată, vinovatul ar fi pocit de zâne și ar muri. Acest fapt este accentuat "*pentru ca vindecarea să fie eficientă ei trebuie să fie perechi*"⁴⁸. D. Cantemir preciza despre Călușari că ei nu dorm decât sub acoperișul bisericilor, "*căci este credința că de se vor culca în alt loc au să fie pociti de strigoaice*"⁴⁹.

Viața cetei este reglementată printr-o serie de cutume în care sunt prevăzute atât obligații, cât și restricții sau pedepse. Restricțiile rituale acceptate pentru această perioadă prin *Jurământ*, supunerea față de vătaf, unitatea grupului, abținerea sexuală, păstrarea secretelor grupului, fac din călușari un grup ezoteric separat de viața de zi cu zi a comunității⁵⁰. Starea de puritate, obținută prin abținerea sexuală, constituie modul cel mai bun sau cel mai sigur de a înfrunta forțele malefice. Puritatea și puterea, sunt în cazul cetei Călușarilor, într-o strânsă interdependență.

Dim caracterul ermetic și misterios care învăluie ceata rezidă eficiența mare a jocului Călușarilor. Tenacitatea în a nu dezvălui vreun secret s-a dovedit atât de puternică, încât până astăzi numeroase aspecte legate de atribuțiile sacre ale vătafului, de pildă, incantațiile rostite la intrarea sau ieșirea din ceată să rămână necunoscute. Zicătoarea oltenească "*Nu se spune, ca-n Căluș*" ilustrează pe deplin ermetismul cetei și caracterul ei de asociație secretă⁵¹.

Toate aceste aspecte au făcut ca în mediul popular ceata călușarilor să capete o aureolă deosebită, poziția de călușari să fie privită și tratată de restul lumii ca o stare deosebită. A fi călușar însemna a fi om ales, înzestrat cu o serie de însușiri și calități, precum și cu o tărie spirituală care îl făcea apt să se supună în totalitate restricțiilor impuse de o tradiție ancestrală⁵². De altfel, se crede că însăși virtuozitatea la joc este dată de o forță supranaturală care îi patronează și conduce⁵³.

În popor există convingerea că membrii cetei de Căluș au ceva diavolesc, că s-au îndepărtat de Biserică și de Dumnezeu, că au încheiat un pact secret cu altă divinitate, numită în unele zone Zău (Zeu)⁵⁴. Cu atât mai mult nu este acceptată situația ca un preot să facă parte din ceata călușarilor. Astfel, Nicolae Iorga a găsit o plângere prin care protopopul Petru de la Orăștie este părât episcopului Dionisie Novacovici în 1764 că "*au fost în 9 ani călușariu*". Desigur, cel incriminat făcuse parte din ceată

preot fiind, altfel acuzarea n-ar fi avut nici un temei⁵⁵. Chiar la sfârșitul secolului al XIX-lea Călușarii erau, în unele regiuni, excluși din comunitate timp de trei ani. Dar în cele din urmă Biserica a decis să-i tolereze⁵⁶.

Amintirea zeității, zânei sau împărătesei mitice, identificată de cercetători cu *Irodeasa*, *Arada*⁵⁷ sau *Regina Vrăjitoarelor*⁵⁸, care-i patronază, a dispărut în unele regiuni: “Nu se închină nici unei zeițe și nu au rugăciuni secrete. În fiecare dimineață se închină lui Dumnezeu să-i ferească a fi luați din Rusalii”⁵⁹.

Un element individualizator care evidențiază statutul lor ritual este *costumul*. “Hainele se poartă în fiecare zi numai de la răsăritul până la apusul soarelui. Noaptea nu le poartă. Cât timp nu poartă uniforme, nu joacă nici jocul lor propriu”⁶⁰. Călușarii poartă costumul bărbătesc de sărbătoare obișnuit zonei geografice respective la care se adaugă câteva accesorii distinctive. “Ca uniformă ce-o poartă numai ei: bete așezate cruciș «pe piept», clopoței înșirați pe niște brăcirufe subțiri cu ciucuri de lănușă și mărgelile pe care le leagă sub genunchi și pinteni de fier la călcăie” (Drăgoești, Gorj)⁶¹. Aceste elemente dovedesc o strânsă legătură cu specia cabalină și, totodată, dorința Călușarilor de a semăna, de a se confunda cu acest animal cu puternice valențe apotropaice⁶². S-ar părea că ne-am afla în fața unui rest dintr-un cult totemic, dar trăsăturile au fost într-atât diluate încât ipoteza rămâne cu totul discutabilă. În costumația lor mai apar și alte elemente cu valențe apotropaice: usturoi, pelin, în măsură mai mică tămâie⁶³, sau alte plante cum ar fi isopul sau valeriana⁶⁴, sare la brâu, întotdeauna în mână un băț, mai rar o sabie din lemn (Muscel)⁶⁵.

Spre deosebire de costumele elaborate ale Călușarilor, veșmintele Mutului sunt un amestec pestriț, zdrențaros și bizar. El este îmbrăcat în haine peticite, poartă la brâu un phalus cioplit în lemn, iar pe cap o mască din piele întoarsă de capră, barbă de țap, căciulă de ied sau se mânjește pe față. Este înarmat cu o sabie din lemn sau cu o altă armă primitivă: *băț*, *arc cu săgeți*, *topor*, *bici* sau *gârbaci*⁶⁶.

Constituită, având atributele rituale marcate prin steag și puterea de a-și îndeplini obligațiile de apărare, legată prin jurământ, ceata își inaugurează activitatea “publică” în dimineața Rusaliilor. Ordinea în care sătenii sunt colindați nu este determinată de poziția pe care o au în sat sau după considerente ocupaționale⁶⁷. Exigența unanimității care joacă un rol important în numeroase ritualuri se regăsește și în acest obicei, Călușarii fiind

primiți cu plăcere să joace în fiecare gospodărie. Dansul lor se desfășoară numai în curte. Dar, ca și în cazul colindului, ceata nu execută toate dansurile, ci numai unele, eventual pe care gospodarul le cere. Pe baza principiului compensației, ceata este răsplătită cu bani sau bunuri în natură pentru dansurile performate. În unele gospodării, Călușarilor li se oferă băutură și chiar mâncare⁶⁸. Prezența lor va aduce sătenilor noroc, roade bogate, totodată ferindu-i de boli și de spiritele malefice. Refuzându-le jocul oamenii se expun însă riscului unor dezastre, incendii sau chiar moartea. Se consideră că satele în care joacă Călușarii vor avea mult rod și vor fi ferite de toate relele⁶⁹. În nordul Bulgariei se crede că pe oriunde trec Călușarii “câmpurile vor înflori și vor produce o bună recoltă, viile vor crește și vor produce un vin bun... și unde vor dansa în sat, nimeni nu va fi «posedat» sau afectat de boala specifică Rusaliilor”⁷⁰.

Atributul principal și specific al Călușarilor este măiestria coregrafico-acrobatică, în special abilitatea de a crea, în timpul jocului, impresia că zboară prin aer. Caracterul “aerian” este o trăsătură distinctivă a jocului călușarilor, observată pentru prima dată de D. Cantemir care sublinia că între cele peste o sută de jocuri ale lor, unele erau atât de măiestrite, încât jucătorii păreau că nu ating pământul, ci zboară în aer (...*nonnullos adeo artificiosos, ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aere volare videantur*)⁷¹.

În timpul dansului, în centrul cercului format de Călușari, lângă steag sunt aduse usturoi verde, pelin (*artemesia absintum*) și, mai rar, avrămeasă (*gratiolla officinalis*) sau odolean (*valeriana officinalis*), plante cu atribute tămăduitoare, sporite însă prin jocul călușarilor. De asemenea, mai este adus și un bolovan de sare dat apoi vitelor pentru prăsimire și înmulțire, un ulcior cu apă ca să fie ploaie peste an, un vas cu semințe pentru o recoltă bună și lână, dacă în gospodăria respectivă există oi. Sarea, apa, grâul și lână sunt simboluri recunoscute ale fertilității. Mai demult, Călușarii înconjurau de trei ori în sens antiorar casa, pentru a ține la distanță spiritele malefice⁷².

La sfârșitul dansului Călușarilor urmează “*Hora Călușului*”, selectată din repertoriul obișnuit al satului. În timpul acestei secvențe sătenilor le este permis contactul fizic cu Călușarii. Ei poartă, la fel ca și membrii cetei, usturoi și pelin considerând că în acest mod vor fi protejați de boală, suferință și nenoroc⁷³. Fetele și femeile joacă alături de Călușari “*cu mare entuziasm pentru că ele*

cred că vor fi tot timpul sănătoase și drăgostoase flăcăilor"⁷⁴. În aceeași direcție există credința că prin participarea la horă a tinerelor neveste și a femeilor sterpe acestea vor deveni fertile⁷⁵.

De asemenea, fetele și femeile încearcă să fure sau să cumpere din pelinul și usturoiul de la brăul Călușarilor sau din cel legat pe prăjina Steagului. Usturoiul "jucat" de Rusalii este deosebit de eficace, fiind utilizat întregul an pentru tămăduirea diferitelor afecțiuni, în special ca leac pentru friguri. Purtatul usturoiului la brâu constituie o asigurare că "soții sau iubii lor nu le vor părăsi"⁷⁶, garantând astfel căsnicii fericite.

În Oltenia, Călușarii poartă batiste prinse la brâu. Aceste batiste sunt lucrate de fete de măritat și, la sfârșitul ritualului, Călușarii le înapoiază acestora. Se crede că batistele vor aduce noroc fetelor. Uneori Călușarii mai poartă la brâu căciulițe de copii încredințate de către mamele care speră că astfel asigură sănătatea copiilor⁷⁷.

Există și un dans în care călușarii joacă cu copii mici în brațe. În timpul *Horei Călușului* părinții le dau Călușarilor copiii să îi joace. Uneori Călușarii își pun pălăriile pe capul copiilor pe care îi țin în brațe. Se crede că dacă sunt dansați de către Călușari, atinși cu phalusul mutului sau bâta vătafului copiii vor fi sănătoși tot anul⁷⁸. M. Block sublinia faptul că "După dans se crede că bâta vătafului ar poseda calități magice și mamele își aduc copiii pentru a fi atinși cu aceasta, ca un mod de a-i proteja împotriva îmbolnăvirii"⁷⁹. În același sens se crede că acești copii "vor crește și vor fi puternici și buni dansatori ca și Călușarii"⁸⁰. Opțional și ca o dublă asigurare, părinții pot cere, contra unei sume de bani, și executarea unui dans pe deasupra copilului de către un singur călușar (satele Greci, Priseacă, Lazu, jud. Dolj)⁸¹.

Alături de aceste acte rituale profilactice, anticipative, de apărare a membrilor colectivității de posibilele forțe malefice ale ieelor, există o altă categorie de acte rituale, cele de vindecare, de recuperare a celor căzuți sub influența negativă a ieelor "luați din Căluș". De obicei, ritul de vindecare avea două părți: diagnosticarea și vindecarea propriu-zisă. De remarcat este faptul că avem de-a face cu un rit de recuperare și nu de o simplă vindecare vrăjitoarească. Aceasta reiese din faptul că ceata de Căluș nu acționa decât după diagnosticarea "rituală" a cazului de către vătaf și era sigură de intervenția nefastă a Ieelor⁸². Diagnosticarea se făcea, ca și în alte rituri străvechi, prin muzică. Dacă, la auzul anumitor melodii călușărești, bolnavul se legăna în ritmul Călușului, se

presupunea că era "luat din Căluș" și că putea fi vindecat de călușari⁸³. Așadar, nu intervenea pentru a vindeca pe oricine și de orice boală. Ea nu vindeca decât pe cel ce a călcat interdicțiile, a fost pocit de Iele⁸⁴ și atunci "zic bătrânii că trebuie să aduci Călușarii". Intervenția pentru a-l recupera și a restabili echilibrul balansat de acțiunea răufăcătoare a Ieelor. În acest caz vindecarea poate fi considerată o "anulare a dezordinii în planul mitic prin intermediul ritualului îndeplinit de vindecător"⁸⁵.

În general, ritualul vindecării constă dintr-o combinație de dansuri și acțiuni magice. Aceste acte rituale se desfășoară în suită. Călușarii se mișcă în direcția anterioară (amintind de ritualul constituirii cetei) în jurul bolnavului și dansează, unul după altul, seria dansurilor potrivite pentru vindecare. În fiecare dans, fiecare călușar trebuie să danseze pe deasupra celui bolnav și, în același timp, să-l atingă cu piciorul⁸⁶. În timp ce Călușarii dansează, vătaful rămâne în mijloc, supraveghind tot ce se întâmplă. În timpul dansului asociat cu boala celui "luat" el induce în transă "pe un jucător, cu toiagul; acesta începe a-și schimba fața, a se moleși și în fine cade jos, prefăcut ca mort"⁸⁷. Atunci când călușarul cade, se crede că îi dă din sănătatea lui celui bolnav⁸⁸. Jocul lor își amplifică potențele vindecătoare prin sacrificarea unui pui de găină. "Când «călușarii» joacă la un bolnav, se aduce o găină și o oală cu apă în mijlocul cercului. Vătaful îi înfige un cuțit în aripi și găina rămâne nemișcată. Când aproape se termină jocul, vătaful se repede, ia gâtul găinii și dă cu ciomagul în oala cu apă"⁸⁹.

Deși, după cum remarca Bloch "ceremoniile de vindecare de fapt nu vindecă, și orice încercare de a preinde că se întâmplă așa ceva... este o greșală"⁹⁰, important este faptul că sistemul de credințe acceptă că ritualul este eficient. Ritualul îndeplinit de ceata Călușarilor are eficiență pentru că reușește să manipuleze cu succes un sistem simbolic complex, oferind totodată șansa înțelegerii și ordonării lui⁹¹. Așadar, concluzionând, Călușarii nu și-au câștigat reputația pentru că ar fi vindecat mulți bolnavi, ci au vindecat mulți bolnavi pentru că sunt Călușari.

Ceata Călușarilor era plătită de cei care i-au primit, nu atât pentru a le răsplăti osteneala, cât mai ales pentru a asigura deplina eficiență a practicilor desfășurate. Se considera că ritul devenea eficient numai dacă era plătit. Deși informațiile cu privire la acest aspect nu sunt numeroase, se pare că darul în bani avea o răspândire generală⁹². "Când dansatorii vor să câștige mai bine, ei

dansează și cu fetele din sat, alese dintre spectatoarele și le obligă să joace, iar pe urmă o fac pe fiecare să dea în semn de mulțumire câțiva creștari dansatorului ei"⁹³.

În încheierea colindului, ceata de Căluș face o horă, "*Hora Călușului*", selectată din repertoriul obișnuit al satului. Ca și în alte scenarii similare dansul în cerc este cel care încheie ritul⁹⁴.

Agitația haotică și divizările de tot felul existente în această perioadă, sunt evocate într-o manieră netă prin simulacrelor de luptă între două cete de Călușari. În trecut, când două grupuri de călușari se întâlneau, avea loc o luptă reală, în fapt o întoarcere într-un semi-cotidian. În legătură cu aceasta Dimitrie Cantemir remarcă obișnuința ca două cete să se lupte între ele, iar grupul care pierdea cădea în dizgrație timp de nouă ani, perioadă în care învinșii se recunoșteau inferiori celui alt grup. După descrierea lui Th. Speranția, scena finală se desfășura astfel: "*Vătaful dă ordin să se adune toți călușarii. Stegarul înfige steagul în pământ. Patru călușari țin cu putere prăjina și alți patru se suie pe cei ce țin steagul și strigă: Război, lele, război, dragă*"⁹⁵. Dacă cineva era omorât în timpul luptei, moartea sa nu era judecată după legile civile, deoarece datorită circumstanței în care s-a produs nu era considerată o crimă pedepsită de lege⁹⁶. Premiza pentru această luptă nu este apărarea teritoriului sau a drepturilor de proprietate, ci reflectă o situație mai apropiată de ceea ce numim "*spirit de echipă*". Ceata de călușari nu poate accepta defăimarea într-o competiție care este prescrisă și sancționată ritual⁹⁷.

Lupta rituală este o componentă comună multor obiceiuri din sud-estul Europei. La populația bulgară din nordul Greciei, din jurul Vodenii și Castoriei, este semnalat jocul "*eska*", iar la aromâni joacă "*aruguciarii*" sau "*aluguciarii*". Caracterul lor de joc de călușari este mai șters și reamintește de alte obiceiuri, în speță cele practicate de Crăciun. Ei umblă în grupuri de 15-20 persoane înarmați cu săbii, iatagane și pumnale⁹⁸. Câteodată între diferitele cete de "*eskari*" aveau loc ciocniri sângeroase. În caz de moarte, cel mort era înmormântat fără preot, la fața locului, iar ucigașul scăpa nepedepsit⁹⁹, întocmai cum se întâmpla în Moldova, după cum spunea Cantemir. În Tesalia și Epir, aruguciarii erau înarmați cu măciuci și săbii de lemn, dar căpitanul și "*bubușarul*" purtau săbii adevărate¹⁰⁰.

În prezent nu mai există lupte duse până la moarte; deși lupta a fost transformată într-o competiție de dans între două grupuri, regula a rămas aceeași: un grup își

demonstrează forța în timp ce celălalt trebuie să-și recunoască statutul de învins, el fiind exclus să practice ritualul în satul câștigătorului sau în cel în care s-a desfășurat competiția. "*Se făcea rămășag. Sătenii făceau sfatul și celor care pierdeau li se lua prăjina și nu mai puteau juca*"¹⁰¹, ceea ce înseamnă disoluția grupului învins¹⁰².

Indiferent de numărul satelor sau orașelor colindate, pentru ultima secvență a ceremonialului, *Spartul Călușului*, Călușarii se întorc în satul lor. Scopul pentru care ceata s-a constituit, protecția comunității în fața acțiunii malefice a ielelor și asigurarea fertilității în noul an, fiind îndeplinit, nu mai are nici un motiv să se mențină. Desfacerea cetei are loc în seara ultimei zile a timpului ritual și se desfășoară în același spațiu ritual marcat ca și *Jurământul*. Această ultimă fază a Călușului poate fi considerată un rit de trecere prin care Călușarii revin la starea inițială și la poziția obișnuită pe care o au în comunitate. Dacă prin rit și-au dobândit o condiție supraumană, de Călușari, tot prin rituri își recâștigă statutul obișnuit. Pentru a intra în contact cu forțele supranaturale, Călușarii își înscriu identitatea pe steag – ei își crestează înălțimea pe prăjină. Pentru a se despărți de starea supranaturală și a reintra în lumea profană primesc așchii din steag, recuperându-și simbolic, în acest mod, identitatea normală, cotidiană¹⁰³.

Dintre toate grupările de acest tip din Balcani, ceata Călușului este singura care permite cunoașterea, nu numai pe cale conjecturală, a credințelor ce alcătuiesc fondul ritualurilor sezoniere. Deși practicantii acestui obicei au pierdut de-a lungul timpului numeroase aspecte ale ansamblului mitic care l-a generat, în pofida diverselor influențe religioase și culturale, se mai pot descifra unele urme ale unor scenarii inițiatice, articulate în sisteme mitico-rituale legate de Anul Nou și de primăvară.

În mentalitatea societăților arhaice începutul anului era legat de primăvară, de "misterul" vieții vegetale. Creativitatea era suscitată de "*misterul nașterii, morții și al renașterii, identificat în ritmul vegetației*"¹⁰⁴. M Eliade remarcă "*civilizațiile agricole claborează ceea ce se poate numi o religie cosmică, pentru că activitatea religioasă este concentrată în jurul misterului central: înnoirea periodică a Lumii*"¹⁰⁵.

Cu ocazia ficcării An Nou avea loc un ritual spectaculos de reînnoire a lumii. Peste tot în lume, aceste ritualuri recrează simbolic haosul primordial urmat de o regenerare temporală și de o nouă întemeiere a lumii.

Pentru evitarea disfuncțiilor care pot apărea în aceste momente omul i-a contrapus, instinctiv sau rațional, după caz, ceea ce B. Malinovski denumește *“răspunsuri culturale”*¹⁰⁶. Există credința că prin anumite practici magice omul putea influența desfășurarea ciclului naturii, asigurarea fertilității, noua recoltă depinzând de aceasta. Aceste stări erau transmise prin unele acte imitative, prin rostirea cuvintelor care denumeau lucrurile dorite de oameni pentru Anul Nou, ele fiind atribute sacre ale unor corporații de inițiați¹⁰⁷. Din această categorie face parte și ceata Călușarilor.

Temporar, membrii cetei nu mai participă la activitățile cotidiene, obișnuite, sunt oarecum izolați de comunitate. Aceasta, după cum semnală Mary Douglas, este o trăsătură comună acestui tip ritual: *“În timpul perioadei marginale (de tranziție), care separă moartea rituală de renașterea rituală, novicii în curs de inițiere sunt temporar excluși, marginalizați. Pe durata ritului ei nu mai au un loc în societate”*¹⁰⁸.

Călușarii ca însoțitori de ordin sacral, înarmați, ai puterilor supranaturale pozitive cu care erau aliați, le apărau față de agresiunea celor negative, pe care le sileau, cu mijloace aproape fizice, să se țină departe. Aceasta înseamnă că numai prezența forțelor pozitive nu era suficientă pentru a le îndepărta pe cele negative. Ei se găseau în slujba *“Binelui”* și, deci, împotriva *“Răului”*, privite nu ca simple principii, ci ca realități vii, personificate¹⁰⁹. În acest sens, Mihai Pop observa că în satele Bârca și Giurgija, pentru această perioadă marcată de nesiguranță și pericol potențial, comunitatea își ia măsurile de protecție necesare, conferind atributele ei de apărare cetei Călușarilor. Astfel, ceata poate fi considerată *“o formație paramilitară menită să apere comunitatea de dușmanii din afară, la nivelul ritului, de reprezentările mitologice”*¹¹⁰. Actele ei sunt acte rituale, desfășurarea obiceiului se organizează ca un scenariu ritual, insignele cetei și acțiunile ei capătă valoare simbolică la nivelul ritului¹¹¹.

Obiceiul călușarilor are un rol esențial în desfășurarea normală a vieții din comunitate. El sustrage și

protejează comunitatea împotriva agresiunii ielelor, făcând din acestea o amenințare transcendentă și întotdeauna prezentă care pretinde să fie domolită prin rituri corespunzătoare¹¹². Deși principalul obiectiv al cetei este de a elibera comunitatea de pericolul posibil, obiceiul, în ansamblul său nu este orientat spre violență, ci spre ordine și liniște. Singurul tip de violență pe care caută să-l reproducă este cel care alungă violența și care să asigure fertilitatea și fecunditatea pe anul respectiv. Aceasta se manifestă în condițiile în care călușarii nu depășesc anumite limite clar delimitate. Recunoașterea propriei fragilități în fața puterii ielelor poate arunca o lumină și asupra tăcerii impuse din timpul actelor ezoterice, *Ridicarea Steagului, Jurământ, Spartul Călușului*. Aceasta este o recunoaștere tacită a inferiorității lor particulare în fața autorității naturale a spiritelor¹¹³. Mai mult, etalarea puterii și agresiunii lor nu este niciodată încercată noaptea, reamintindu-le simbolic de locul lor în raport cu confruntarea dintre viață și moarte. Totodată, modul cel mai sigur de a te expune la supranatural și la pericolele aferente acestuia este să te afli într-o stare de puritate. Acesta este motivul pentru care călușarilor li se aplică restricții sexuale.

La rândul lor, sătenii trebuie să respecte anumite interdicții care contrazic comportamentul lor obișnuit. În săptămâna Rusaliilor nu au voie să lucreze la câmp sau cu animale; sunt interzise spălătul, făcătul curățeniei și chiar urcatul în copaci. Dacă oricare din aceste interdicții este încălcată, apare pedeapsa sub forma unei boli dată de către ieie. Sunt luate măsuri de prevenire prin purtarea usturoiului și a pelinului la brâu, dar accidente pot apărea oricând, deoarece acțiunile obișnuite în această perioadă sunt interzise. Singurul remediu este ritualul Călușului.

Concluzionând, ritualul îndeplinit de ceata Călușarilor traduce o necesitate omenească, oferă simbolic explicații coerente la anumite aspecte ale vieții individuale și sociale. Prin intermediul Călușarilor, colectivitatea își satisface nevoia de a structura, de a face inteligibilă, dar, în primul rând, de a *“stăpâni o realitate care, de fapt, nu poate fi stăpânită”*¹¹⁴.

NOTE

1. I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, 40.
2. H. B. Oprișan, *Călușarii*, Ed. pentru Literatură, București, 1969, 28.
3. Anca Giurchescu, *Unitatea călușului în spațiul cultural carpato-dunărean*, Datini, 1-2 (14-15), Fundația Culturală Ethnos, 1995, 20-21.
4. I. Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, 40.
5. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Academiei, București, 1973, 236-237.
6. S. Liuba, *Material folkloristic*, Tinerimea română, 1898, 128.
7. T. Pamfile, *Sărbătorile la români*, Ed. Saeculum, București, 1997, 48.
8. J. F. Sulzer, *Dacia cisalpină și transalpină*, Editura Muzicală, București, 1995, 121.
9. S. Liuba, *op. cit.*
10. D. Cantemir, *op. cit.*
11. *** *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. 1, Editura Enciclopedică, București, 2001, 299.
12. R. Vuia, *Originea jocului de călușari*, Dacoromania, Cluj, 1922, 218.
13. Gail Kligman, *Călușul. Transformări simbolice în ritualul românesc*, Editura Univers, București, 2000, 23.
14. O. Bârlea, *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982, 55.
15. I. Ghinoiu, *Obiceiuri...*, 213.
16. D. Cantemir, *op. cit.*, 237.
17. S. Liuba, *op. cit.*, 128.
18. D. Bojinca, *Anticele romanilor*, Buda, 1832, 179.
19. I. Ghinoiu, *Tainele Călușului*, Datini, 1-2, Fundația Culturală Ethnos, București, 1995, 4.
20. O. Bârlea, *op. cit.*, 54.
21. I. Ghinoiu, *op. cit.*, 5.
22. *Ibidem*, 133.
23. *** *Sărbători și obiceiuri...*, 298.
24. Gail Kligman, *op. cit.*, 82.
25. C. C. Ghenea, *Contribuții la studiul dansurilor călușărești*, în *Istoria Medicinii. Studii și cercetări*, București, 1957, 233.
26. T. Pamfile, *op. cit.*, 50.
27. C. C. Ghenea, *op. cit.*, 234.
28. J. F. Sulzer, *op. cit.*, 409.
29. Gail Kligman, *op. cit.*, 36.
30. Germina Comanici, *Cercul Vieții. Roluri și performanță în obiceiurile populare*, Editura Paideia, București, 2001, 128.
31. T. Pamfile, *op. cit.*, 48.
32. C. C. Ghenea, *op. cit.*, 233.
33. Gail Kligman, *op. cit.*, 34.
34. Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concept of Pollution and Taboo*, London, 1966, 161.
35. Mircea Eliade afirmă că inițiatii experimentează revelația sacrului, a morții, a sexualității (*The Sacred and The Profane*, New York, 1959, 188). Inițiatul este considerat cineva care știe, care a învățat misterele. De aceea este important să se realizeze o distincție între statutul de mediator al Călușarilor și cel al adevăratului inițiat.
36. Gail Kligman, *op. cit.*, 82.
37. R. Vuia, *op. cit.*, 219.
38. R. Wolfram, *Alte Klassen und Männerbünde in Rumänien*, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien, 1934, 122.
39. A. Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1976, 39.
40. *** *Sărbători și obiceiuri...*, 308.
41. D. Cantemir, *op. cit.*, 237.
42. A. Fochi, *op. cit.*, 39.
43. I. Ghinoiu, *Obiceiuri...*, 39.
44. Gail Kligman, *op. cit.*, 102-103.
45. *Ibidem*, 107.
46. R. Vuia, *op. cit.*, 218.
47. H. B. Oprișan, *op. cit.*, 47.
48. Gail Kligman, *op. cit.*, 107.
49. D. Cantemir, *op. cit.*, 237.
50. Gail Kligman, *op. cit.*, 34.
51. O. Bârlea, *op. cit.*, 56.
52. *Ibidem*, 38.
53. H. B. Oprișan, *op. cit.*, 149.
54. I. Ghinoiu, *Obiceiuri...*, p. 40.
55. O. Bârlea, *op. cit.*, 38.
56. M. Eliade, *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale*, Editura Humanitas, București, 1997, 105.
57. C. Ginzburg, *Istorie nocturnă*, Ed. Polirom, Iași, 1996, 197.
58. M. Eliade, *op. cit.*, 103.
59. A. Fochi, *op. cit.*, 49.
60. *Ibidem*, 41.
61. *Ibidem*, 40.
62. I. Ghinoiu, *Obiceiuri...*, 39.

63. N. D. Geamăn, *Călușarii*, Albina, anul II, Nr. 33, 1899, 1042.
64. Gail Kligman, *op. cit.*, 28.
65. R. Vuia, *op. cit.*, 216.
66. I. Ghinoiu, *op. cit.*, 133.
67. Gail Kligman, *op. cit.*, 50.
68. M. Pop, *Călușul*, Revista de etnografie și folclor, Nr. 1, București, 1975, 23.
69. H. B. Opreșan, *op. cit.*, 55.
70. D. Marinov, *Sbornik ot bulgarski narodni umotvorenija*, Nr. 28, Sofija, 1914, 477.
71. D. Cantemir, *op. cit.*, 236-237.
72. Gail Kligman, *op. cit.*, 52.
73. *Ibidem*, 58.
74. R. Vuia, *op. cit.*, 218.
75. I. Ghinoiu, *op. cit.*, 39.
76. C. Codin Rădulescu și D. Mihalache, *Sărbătorile poporului român*, București, 1909, 72.
77. Gail Kligman, *op. cit.*, 26.
78. I. Ghinoiu, *Zile și Mituri, Calendarul țaranului român 2000*, Editura Fundației PRO, București, 1999, 120.
79. M. Block, *Gypsies: Their Life and Their Customs*, London, 1938, 233.
80. Gail Kligman, *op. cit.*, 59.
81. *Ibidem*, 60.
82. *Ibidem*, 97.
83. M. Pop, *Considerații etnografice asupra călușului oltenesc. Despre medicina populară românească*, Editura medicală, București, 1970, 213-223.
84. *Ibidem*, 216-217.
85. N. Munn, *Symbolism in a Ritual Context: Aspects of Symbolic Action*, în *Handbook of Social and Cultural Anthropology*, Chicago, 1973, 595.
86. C. C. Ghenea, *op. cit.*, 240.
87. N. D. Geamăn, *op. cit.*, 1042.
88. Gail Kligman, *op. cit.*, 102.
89. Ofelia Văduva, *Regândind sacrificiul*, Revista de etnografie și folclor, t. 44, nr. 1, București, 1999, 54.
90. M. Bloch, *Symbols, Song, Dance and Features of Articulation*, Archives europeenes de sociologie, 15, 1974, 77.
91. Gail Kligman, *op. cit.*, 108.
92. O. Bârlea, *op. cit.*, 51.
93. J. F. Sulzer, *op. cit.*, 410.
94. M. Pop, *Călușul*, Revista de etnografie și folclor, nr. 1, București, 1975, 30.
95. Th. D. Speranția, *Miorița și Călușarii, urme de la daci*, București, 1914, 45.
96. D. Cantemir, *op. cit.*, 315.
97. Gail Kligman, *op. cit.*, 68.
98. R. Vuia, *op. cit.*, 231.
99. *Ibidem*.
100. *Ibidem*.
101. *** *Sărbători și obiceiuri...*, 303.
102. Anca Giurchescu, *Dansul în obiceiul Călușului*, Studii, referate și comunicări de la festivalul Călușului, Slatina, 1969, 33-40.
103. Gail Kligman, *op. cit.*, 68.
104. M. Eliade, *op. cit.*, 50.
105. *Ibidem*.
106. B. Malinovski, *Une theorie scientifique de la culture*, Paris, 1974.
107. G. Dumézil, *Le festin d'immortalité*, Paris, 1924, 255-259.
108. Mary Douglas, *op. cit.*, 117.
109. T. Herseni, *Forme străvechi de cultură populară românească*, Editura Dacia, Cluj, 1977, 263.
110. M. Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Editura Univers, București, 1999, 117.
111. M. Pop, *op. cit.*, 19.
112. R. Girard, *Violența și sacralul*, Editura Nemira, București, 1995, 147.
113. Gail Kligman, *op. cit.*, 158.
114. *Ibidem*, 188.

SOCIAL IMPLICATION OF THE *CĂLUȘ* DANCE

Summary

The custom of the *Căluș* dance is performed by a group of people that, in this way, express their beliefs born of certain daily necessities. This is why, any scientific analysis meant to establish the basic principles that govern the *Căluș* band must be conceived in the frame of the real life of the community that generated it.

The ritual scenario comprises three significant sequences, in which the relations between the performers (*călușarii*) and, the community are variable. Thus, the beginning sequence, *The Raise of the Flag – The Oath* and the final one *The Breaking of the Căluș* take place in the restricted circle of the band. These parts of the ritual are veiled in mystery, as the village people are not allowed to take part in it, for fear of attracting the malefic spirits. The middle sequence, the *Căluș* dance, had and still has the village as place of manifestation, the “stage” upon which the band dances and communicates with the community.

The common members of the *Căluș* band – *călușarii*, the leader of the band – *vătaful*, the substitute of

the cabaline divinity – *mutul* (the dumb one), during the time when the custom takes place are not seen as distinct individuals, as in the everyday life, because their supernatural status makes them become even. The undebatable authority and respect given to the members of the *Căluș* band tend to be prolonged in the community, in various forms, throughout that year.

The custom of the *Căluș* dance plays an essential role in the normal development of life in the community. It takes away and protects the community against the aggression of the *Iele* (bad fairies), transforming them into a transcendent threat that demands to be calmed down by appropriate rites. The ritual accomplished by the *Călușarii* band translates a human necessity, symbolically offers coherent explanations to various aspects of individual and social life. By the *Călușarii* dance, the community satisfies its need of structuring, of making understandable, but, firstly, of “mastering a reality that, in fact, cannot be mastered”.